

Verkiezingen en economie

Wat zou groter zijn: de invloed van de politiek op de economische conjunctuur of de invloed van de economie op de politieke conjunctuur? Politici willen ons, vooral in verkiezingstijd, graag het eerste doen geloven: in hun verkiezingsprogramma's beschrijven zij hoe ze de economie in de goede richting zullen sturen als ze voldoende stemmen krijgen om hun plannen uit te voeren. Maar ik zelf houd het tweede voor waarschijnlijker: dat de politieke conjunctuur in hoge mate van de economische omstandigheden afhangt. Gaat het goed met de economie, dan bruist het ook in de politiek en steken allerlei nieuwe ideeën over maatschappelijke veranderingen de kop op. Is het economisch gesproken laagtij, dan verdwijnen die ideeën als sneeuw voor de zon en vindt in de politiek een heroriëntatie op traditionele waarden plaats.

Een bevestiging van het verband tussen economische golfbewegingen en veranderingen in het politieke klimaat is gevonden door de Amerikaanse socioloog Robert Weber 1). Weber heeft de tekst van Britse troonredes over de periode 1795-1972 met behulp van een computer geanalyseerd, en de trefwoorden in verschillende categorieën ingedeeld die representatief worden geacht voor bepaalde waardenoriëntaties. Uit het onderzoek blijkt dat de inhoud van de troonredes een cyclisch patroon vertoont van ca. 50 jaar, dat precies overeenkomt met de kondratieff-golf in de economie. Ook uit analyses van de inhoud van Amerikaanse verkiezingsprogramma's komt dit patroon naar voren. Als de economie zich op een dieptepunt bevindt, is de materiële welvaart het overheersende thema in de politiek. Weber noemt dit, in navolging van Namenwirth, de 'parochial' (burgerlijke) fase. Wanneer vervolgens de economie opbloeit, ontstaat in de politiek veel aandacht voor sociale hervorming. Dit wordt de 'progressieve' fase genoemd. Op het toppunt van de economische expansie heerst er groot optimisme en verschuift de politieke belangstelling naar internationale thema's. Weber noemt dit de 'kosmopolitische' fase. Als de economie daarna weer terugloopt, komen in de politiek traditionele waarden naar boven en worden soberheid en beperking de (budgettaire) wachtwoorden. Dit wordt door Weber als de 'conservatieve' fase aangeduid. Ten slotte, wanneer de economie opnieuw op een dieptepunt is beland, breekt politiek gesproken de burgerlijke fase weer aan.

Het is interessant ons af te vragen in welke fase we ons volgens deze economisch-politieke kalender nu zouden bevinden. In de chronologie van kondratieff-cycli, zoals die door Van Duijn is opgesteld, waren de jaren 1975-1984 de depressiejaren van de vierde kondratieff 2). Het omslagpunt van de depressiefase naar de herstelfase ligt volgens Van Duijn in of rond 1984. De nieuwe voorspoed van een vijfde kondratieff is evenwel pas in de jaren negentig te verwachten. We zitten momenteel dus nog in de buurt van het dieptepunt van de lange golf; misschien zijn we het net gepasseerd. Politiek gesproken zouden we dan – grofweg – ergens tussen de conservatieve en de burgerlijke fase zitten: in een periode die gekenmerkt wordt door heropleving van traditionele waarden en overheersende aandacht voor de onbevredigende gang van zaken in de economie.

Wie de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen die kans maken op regeringsverantwoordelijkheid doornemt, zal geen moeite hebben de bovengenoemde elementen te herkennen. De slechte economische situatie neemt in alle partijprogramma's een zeer centrale plaats in. Van gedurfd plannen om het gebrek aan groei en werkgelegenheid aan te pakken is echter geen sprake. Geen banenplannen, geen ingrepen in de economische en maatschappelijke orde, geen geleide-loonpolitiek, geen grootscheepse om-, her- en bijscholingsprogramma's, geen gewaagde investeringsimpulsen in de publieke of particuliere sector, geen aanval op vastgeroeste maatschappelijke opvattingen en instituties – eigenlijk nauwelijks of geen nieuwe ideeën. Ook de arbeidsduurverkortung kan moeilijk als 'progressief' worden bestempeld, want zij draagt niets bij tot het scheppen van nieuwe werkgelegenheid. Er zijn ook nauwelijks verschillen tussen de diverse partijprogramma's. Allemaal willen ze doorgaan met

bezuinigen, het financieringstekort verminderen, de technologische ontwikkeling bevorderen, de arbeidsintensieve bedrijvigheid stimuleren, de startende ondernemer koesteren, de deeltijdarbeid bevorderen en de overheidsinvesteringen wat laten toenemen. De teneur van de programma's is duidelijk en wijst in één richting: met zuinigheid en vlijt moet de welvaart worden heroverd.

Ik wil niet suggereren dat het allemaal anders zou kunnen of zou moeten; ik probeer slechts het politieke klimaat te schetsen dat vandaag de dag heerst. De marges zijn smaller dan ooit en alle partijen lijken daarvan ten diepste overtuigd. Het lijkt er zelfs op dat het gebrek aan economische speelruimte als zo knellend wordt ervaren, dat het alle politieke pretenties en initiatieven, ook op sociaal-cultureel terrein, al op voorhand de kop indrukt. In dit speciale nummer van *ESB* over 'verkiezingen en economie' zult u dan ook geen bespreking van ambitieuze plannen voor de jaren 1986-1990 aantreffen. De ervaringen van de laatste vijftien jaar hebben politici kopschuw gemaakt voor het wekken van verwachtingen die vervolgens niet blijken te kunnen worden waargemaakt.

Hoe gering de economische speelruimte voorlopig nog is blijkt uit het artikel van Kuipers over de Nederlandse economie op middellange termijn. Volgens Kuipers is aan de fundamentele voorwaarden voor evenwichtige groei nog lang niet voldaan en zijn er ook nagenoeg geen beleidsmogelijkheden meer aanwezig om op middellange termijn een significante versnelling van de productiegroei te bewerkstelligen. De enige mogelijkheid is een voortzetting van het beleid dat gericht is op een daling van de collectieve-uitgavenquote. Hoe anders was dat in de jaren 1958-1962: toen waren de structuurkenmerken van de economie veel gunstiger dan nu. Admiraal vergelijkt in zijn artikel beide perioden en vraagt zich af wat de overheid zou kunnen doen om de verslechtering van die structuurkenmerken ongedaan te maken. Ook zijn conclusie is dat de mogelijkheden van de overheid gering zijn. De titels van de verkiezingsprogramma's mogen dan suggereren dat de politieke partijen bouwstenen aandragen voor de toekomst, wie verder leest vindt daar weinig van terug. Dat blijkt ook uit de bespreking van de partijprogramma's door Hartog en Theeuwes op het gebied van werk en inkomens en door De Jong op het gebied van de sociale zekerheid. Van grootse plannen of wervende toekomstvisies is geen sprake; alle partijen zijn 'realistisch' geworden. De programmatische verschillen beperken zich tot een tikkeltje meer van dit of een tikkeltje minder van dat. Wat meer markt met name en wat minder overheid. Over de vraag hoe dat laatste moet worden verstaan gaat het artikel van Tjeenk Willink. In tegenstelling tot wat momenteel ten aanzien van dit onderwerp gebruikelijk is, bevat het artikel geen holle retoriek over de manieren om het ambtenarencorps een kopje kleiner te maken, maar een zorgvuldige analyse van de vraag hoe de interne oriëntatie van de bureaucratie kan worden doorbroken en hoe de relatie tussen overheid en samenleving kan worden verbeterd.

De verkiezingen 1986 staan in het teken van het economische herstel, maar zonder dat daar nieuwe plannen voor worden aangedragen en zonder dat er fundamentele meningsverschillen tussen de partijen zijn over de manier waarop dat herstel moet worden bereikt. Dat klinkt allemaal heel braaf en bedaard. Maar misschien voelen de politieke partijen het wel heel goed aan en zijn nuchterheid en soberheid de eigenschappen die we nodig hebben om de crisis achter ons te laten.

L. van der Geest

1) Robert Philip Weber, *Society and economy in the western world system*, *Social Forces*, jg. 59, nr. 4, juni 1981.

2) J.J. van Duijn, *De lange golf in de economie*, Van Gorcum, Assen, 1979.